

14-28 MAYIS SEÇİMLERİNİN GÖLGESİNDE 'SİVİL TOPLUM' MÜMKÜN MÜ?

Üstün BOL

İktidarın ne yanında durulur ne de karşısında. Uzağında da durulur.

Akif EMRE

Sivil toplum denildiğinde bayat bir ezber olarak ilk akla gelenler Barolar, Sendikalar, İşçi-İşveren örgütleri, fanatik siyasi kamplaşmaların ürünü dernek ve vakıflar, hemşeri dernekleri, hayır/yardım dernekleri, tarikat ve cemaatler ile bunlara benzer diğer yapı ve oluşumlardır!

Yukarıda bir kısmının ismini andığımız resmi veya gayriresmi oluşumları bir sivil toplum örgütü olarak değil, otoritenin gücü ve kazanımlarını kullanarak menfaat elde etmeyi planlayan yapılar olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Elbette hayır/yardım kuruluşları arasında bu simbiyotik ilişki biçiminden uzak duran, kurumsal ahlakını muhafaza eden organizasyonlar da bulunmaktadır.

Resmi veya gayriresmi organizasyonların menfaat karşılığı sürdürdüğü bu ilişkiye her türlü otoritenin (devlet- rejim veya sistem için her türlü hâkim otorite) de boş olmadığı açıktır. Zira otoriteler de Sivil Toplum Örgütü (STK) adı altında bu yapılardan istifade etmekte, kimi alanlarda meşruiyet tesis edebilmek için bu yapıların isimlerini kullanmaktadır.

Meslek örgütlerinin (öğretmen, hâkim-savcı, doktor, polis vs.) birbirleriyle dayanışma ve maddi kazanım elde etmek için kurdukları yapılar da bu minvaldedir. Üstelik bu yapılar otoriteye karşı toplu bir mücadele yerine sadece kendi menfaatlerine yönelik çalıştıkları için diğer meslek guruplarının toplu mücadele girişimlerini zayıflatmakta ve hak kaybına sebep olmalarını sağlamaktadır.

SİVİL TOPLUMUN HAŞARI ÇOCUKLARI NEREDE?

Kurulduğu 1997 yılından 2007 yılına kadar Türkiye'de tüketici hareketini terbiye eden, 'sivil toplumun haşarı çocuğu' mottosuyla isminin hakkını veren, sadece tüketici ekseninde kalmayıp insanı merkeze alan her faaliyete katkı sunan Tüketiciler Birliği nerede? Çocukluğunda haşarılığı ile nam salan bir örgütün gençliğinde durulacağı söylense buna kimse inanmazdı!

Bu durulma Türkiye’de sivil toplum meselesinin en önemli sorununu barındırıyor: kurumsallaşamama! Tüketiciler Birliği bir sivil toplum örgütü olarak kurumsallaşabilseydi yönetim değişikliklerinden etkilenmeden haşarılığını sürdürüp, sadece tüketici eksenli faaliyetlere çekilerek geri adım atmazdı!

Kurumsallaşamama yanında Türkiye’de sivil toplumun en büyük handikabı maddi bağımsızlık ilkesinin işletilememesi veya işletilmek istenmemesidir. Zira sivillik iddiasındaki birçok vakıf ve dernek ticari işletme olarak faaliyet göstermekte, hatta sivil toplum arka bahçesinde holdingleşme faaliyeti sürdürülmektedir. Maddi imkansızlıklarını bahane ederek birçok dernek ve vakıf, yabancı ülke büyükelçiliklerinden, devletlerden veya devletlerüstü organizasyonlardan karşılıksız veya proje karşılığı, resmi veya gayri resmi maddi kaynak sağlamaktadır.

Ekonomik bağımsızlığını önemsemeyen hiçbir organizasyon sivil toplum örgütü değildir. Üstelik fonlayan devlet ve üst birlikler belirli konu başlıklarında maddi destek verdikleri için bu dernek ve vakıflar ülke içinde fonlandıkları merkezler adına misyonerlik faaliyeti yürütmektedir. Örneğin proje kapsamına feminizm, eşcinsellik, Kürt - Alevi hakları, iklim değişikliği, iktidar karşıtlığı gibi konular alındığında çok kısa sürede projenin fon bulabildiği, buna karşın dış dünyanın ilgi alanında olmayan konularda ise işlerin çok yavaş ilerlediği ve olumsuz sonuçlandığı görülmektedir.

Fonlarken konu bazlı seçicilik gösteren ülke ve üst birlikler, dünya görüşlerinin haklılığı, Batı’nın kutsal değerlerinin ikrarına hizmet eden alanlarda daha cömert davranmaktadır. Müslümanların Müslümanca yaşamalarına, İslam’ın öngördüğü şer’i toplumsal düzenlemelerin, eğitim ve fıkıh gibi konuların Müslüman çerçevede değerlendirilmesi gibi projelerde ketum ve cimri davranan fonlayıcı; ‘Din görevlilerine insan hakları eğitimi’ gibi konularda son derece cömert davranabilmektedir. Zira fonlayıcı sizde eksik olduğunu düşündüğü bir konuda, üstelik bu eksiklik sizin tarafınızdan kabul edildiğinde üzerine düşen vazifeyi gönül rahatlığıyla yerine getirecektir!

Bir çeşit terbiye etme yöntemi olan fonlama, esas itibariyle İslam’ın insan hakları açısından terbiye edilmesi gerektiği fikrine dayanır. Din görevlilerinin insan hakları eğitiminden geçirilmesi İslam’ın da eğitilmesi anlamına gelir! Benzer şekilde Müslümanların çoğunlukta olduğu bir okulda, camiada, cemiyette o camianın cemiyetin mensuplarına yönelik düzenlenecek bir eşcinsellik projesi anında karşılık görececek ve desteklenecektir. Buna karşılık Türkiye’de faaliyet gösteren kilise ve havraların papaz ve hahamlarının, gayrimüslim din adamlarının insan hakları eğitiminden geçirilmesi düşünülemeyeceği gibi böyle bir proje

fonlayıcıda bir karşılık da bulamaz. Çünkü Hıristiyanlık ve Yahudilik veya Batı'da makbul başka bir din Batılı değerlerle kavgasız, çağdaş-modern kabul edildiği için eksiksizdir. Eksiği olmayanın eğitime ihtiyacı da yoktur!

SİVİL TOPLUM ÖLDÜ MÜ?

Seküler kesimin iktidar ve iktidara oy verenler karşısında kullandığı öfke ve nefret dili, sınıf çatışmasından kaynaklanarak kurmak istediği efendi-köle ilişkisi, bu kesimin içinden gerçek bir sivil toplum örgütü çıkmasının önündeki en büyük engeldir. Varlığını iktidar karşıtlığı üzerine bina eden bu kesim, iktidardan kurtulabilmek ve efendi olarak yönetimi devralabilmek için hiçbir yolu ve yöntemi kullanmaktan çekinmeyecektir. Seküler kesimde bunun tek istisnası İnsan Hakları Derneği (İHD) gibi görünmektedir. Bununla birlikte Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarından sonra olası bir seküler iktidar döneminde İHD'nin çizgisini de gözlemlemek gerekmektedir!

İHD'nin insan hakları alanındaki faaliyetleri içinde bulunduğu kesim açısından yüzakı çalışmalar olsa da derneğin uluslararası-uluslararası fonların kullanımı açısından sergilediği tavır bir sivil toplum örgütü için şaşkınlık vericidir. Ülke büyükelçiliklerinden veya üst birliklerden fon kullanırken, bu fonların özgürlüğünü kısıtladığı düşüncesinden çok bir dayanışma göstergesi olduğunu düşünmek sivil toplum düşüncesi açısından büyük bir eksikliklerdir. Fon kullanmak isteyen fonlayıcının ilgi alanlarına bağımlılığı, bu alanlara yönelik proje üretimini gerektirmekte ve modern bir misyonerlik faaliyeti sivil toplum adına yürütülmektedir.

Seküler kesimin diğer yüzlerce popüler paydaşı düşünüldüğünde bu kesim içinde İHD'den başka sivil toplum örgütü diyebileceğimiz organizasyonla karşılaşmıyoruz. Varlığını politik tartışmalar sayesinde sürdüren, bunun yanı sıra ticari bir faaliyet alanı olarak dernekleşen yüzlerce yapı ve organizasyon mevcutken, seküler kesimin içinde bulunduğu sivil toplum fakirliğini bir kenara kaydedelim.

Seküler kesim böylesine bir fakirlik içerisinde iken, muhafazakâr kesimde durum nasıl? İslami kesim sivil toplum düşüncesi ile, İslami camia ile muhafazakâr kesimin henüz ayrılmadığı 1990'lı yılların başında tanıştı. Dönemin siyasi tartışmalarının ve mücadele yönteminin bir gereği olarak, Müslümanların öcü olmadığı, farklı kesimlerle beraber barış içerisinde yaşayabildiği Hılful Fudul ve Medine Vesikası gibi örneklerle anlatılıyordu.

Dönemin parlak modeli Ali Bulaç, gazete yazılarında, televizyon programlarında bu iki konunun üzerinde duruyor; Abdurrahman Dilipak ve Toktamış Ateş birlikte yaşamının örnekleri olarak karşımıza çıkarılıyordu. Esasen tamamen dönemin politik gündeminin malzemesi olan bu yaklaşım hızlı bir itibar ve karşılık gördü. Sürecin devamında 28 Şubat darbesiyle birlikte muhafazakarların elindeki neredeyse tek silah otoriteye karşı sivilleşme ve sivil toplum argümanıydı. 2000’li yılların başlarına kadar yeni politik şartlar nedeniyle muhafazakârlar sivil toplum iddialarını sürdürebildiler. 2010’lu yıllarla birlikte ise muhafazakâr kesimle İslami camia arasında en azından entelektüel kesim üzerinden bir ayrışma yaşandı. Sayıları az da olsa İslamcılar muhafazakârlarla yollarını ayırdılar. Esasen bu vakte kadar onları bir arada tutan muhafazakarların İslamcılardan ayrılmayı göze alamamaları idi! Bu kopuşla birlikte muhafazakârlar sivilleşme ve sivil toplumla ilişkilerini, gizlemeye ihtiyaç hissetmeden açıkça inkâr etmeye başladılar. Onlara göre iktidarın korunması ve iktidarın kazandırdıkları sivil toplum iddiasından daha kıymetli ve vazgeçilemezdi.

Seküler kesimin sivil toplum açısından yaşadığı fakirliğin bir benzerinin muhafazakâr kesimde de yaşandığı aşikâr. Onlarca sendika, işçi-işveren örgütü, meslek örgütleri, barolar sivil toplum iddiasıyla peydahlanırken, siyasi otoritenin meşruiyetinin tanınması karşılığında meşruiyet alanı buldular! İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER), Özgür Düşünce ve Eğitim Hakları Derneği (ÖZGÜRDER), erken yorulmasına rağmen hala Tüketiciler Birliği, en son kurulmasına rağmen hasta ve hasta hakları alanında kısa sürede bir numaraya yükselen Hasta Hakları Aktivistleri Derneği muhafazakâr kesimin gerçek sivil toplum örgütleri olarak karşımıza çıkıyor. İşin ilginç yanı muhafazakâr kesim olarak ifade edilse de adını andığımız bu derneklerin tamamı İslami camianın bileşenleri ve muhafazakarlıkla uzaktan yakından hiçbir ilgileri yok! Bu açıdan bakıldığında muhafazakâr kesimin fakirliği daha bariz şekilde görülüyor.

Peki nasıl oluyor da muhafazakâr kesimin yüzlerce hatta binlerce organizasyonu varken sivil toplum alanında belki de tarihinin en büyük fakirliğini yaşıyor. 2000’li yıllara kadar otorite karşısında daha cesur ve özgür hareket edebilen muhafazakâr camia Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında daha yanaşık düzen bir yol izliyor? Geçmişte otoriteyle ilişkisini karşıtlık üzerine kuran bu dernek ve vakıflar bugün otoriteye yönelik her eleştiriyi üzerlerine alarak korkunç bir savunma mekanizması geliştiriyor?

Bu soruların cevabını bulabilmek için birçok camia, cemaat, cemiyet ve tarikatın iktidar alanlarıyla ilişkisine bakmak gerekiyor. Daha önce kılık kıyafeti veya mensubiyeti nedeniyle devlet kapısında aşağılanan, geri çevrilen insanlar, kendilerine meşruiyet alanı sağlayan otorite

karşısında bütün yelkenlerini indiriyor. Devamında cemiyetin, cemaatin, camianın ve tarikatın gücüne göre yapılan vekillik-bakanlık pazarlıkları, bürokraside sağlanan kadrolaşma imkanları devreye sokulduğunda, vazgeçilemez kazanımlar elde edildiğinde, bütün bu sivil toplum iddiasının makyajı akıyor ve karşımızda çıplak bir otorite tablosu kalıyor.

Bu süreç geçmişte çok sık rastlamadığımız seçim dönemlerinde doğrudan destek açıklamalarıyla devam ederken aslında açıklama ile göreve hazır olunduğunun mesajı da verilmiş oluyor. Buna mukabil yine son yıllarda karşımıza çıkan kimi cemaat, tarikat, cemiyet ve camiaların iktidar karşısında olduklarına dair açıklamalar da aslında iktidarla anlaşamadığını, istenilen menfaatlerin elde edilemediğini ve başka alternatifler üzerinden başka siyasi oluşumlarla pazarlığa oturulduğunu ifade ediyor.

Burada bakılması gereken bir başka unsur ise cemaat ve tarikat dışında vakıf ve dernek adı altında faaliyet gösteren 'legal' (Cemaat ve Tarikatlar yürürlükteki hukuka göre hala gayri resmidir) oluşumların tavrı. Bu oluşumların hangi yıllarda ve hangi şartlarda, kimler tarafından ve kimler adına kurulduğu. Muhafazakâr kesimin en eski organizasyonları olan bu dernek ve vakıfların kuruldukları günden bu yana nasıl bir çizgi izledikleri.

Bunlardan bazıları Menderes hükümetinin ilk yıllarında (1951'den itibaren) komünizm tehlikesine karşı Amerikan çıkarlarını korumak adına kuruluyor. Allah'sız Ruslara karşı ehli kitap Amerika'nın yanında olduğunu açıklamaktan çekinmeyen cemiyetler ve yüzlerce Komünizmle Mücadele Derneği bu tarihten itibaren kurulmaya başlıyor. Hemen devamında kendine Aydınlar diyen yeni kulüpler kuruluyor. Bu kapsamda Kültür Ocağı, Milliyetçiler Derneği, Muallimler Birliği gibi bir kısmı faaliyetlerini sonlandırmış, bir kısmı isimlerini değiştirerek bugün de var olmaya devam eden birçok ocak, kulüp, dernek oluşuyor. Bütün bu yapıların kuruluşunda devletin yöneldiği siyasi kampların etkisi var. Devlet Alman Naziciliği iddiasından vazgeçtiğinde Amerikan eksenli organizasyonlar çoğalıyor. Komünizm tehlikesi arttığında daha muhafazakâr bir kimlikle sağcı oluşumların önü açılıyor ve destekleniyor. Özü itibarıyla bugün birlikte yaşadığımız muhafazakâr olarak tanımladığımız farklı farklı oluşumların neredeyse tamamı bu tezgâhtan geçerek bugünlere geliyor ve bugünkü şeklini alıyor. Dolayısıyla doğrudan veya dolaylı olarak bir otoritenin organizasyonu/bileşeni olarak kurulan ve varlığını sürdüren bu yapıların sivilite iddiası veya sivil toplum iddiası ontolojik olarak mümkün görünmüyor!

SİVİL TOPLUM MÜMKÜN MÜ?

Ümmet Bilinci kitabı üzerine bir değerlendirme yazısı yazdıktan sonra Atasoy Bey'i arayıp, kitabın 1994 yılındaki baskısında belirttiği gibi hala ümitvar olup olmadığını sormuştum. Çok keskin bir ifadeyle, 'Hayır! Hiç kimsenin beni eylemsiz bir ümit oyuncağıyla aldatmasına müsaade etmem. Ne zaman Müslümanlarda bir eylem görürsem ancak o zaman ümitvar olurum' demişti.

Mevcut yapı içerisinde kısa sürede sivil bir dönüşümün, sivil bir toplumun inşa edilebilmesi mümkün görünmüyor. Türkiye'de sivil bir toplum beklentisinin ne seküler kesimde ne de muhafazakâr kesimde bir karşılığı yok. Toplumun büyük kesiminin pastadan pay kapma yarışında olduğu bir düzlemde sivil toplum iddiası eylemsiz bir ümit olarak duruyor. MAZLUMDER gibi organizasyonların faaliyetleri ise insan sermayesine dayandığı için dar bir kadro ile sürdürülmeye çalışılıyor. Yürütülmeye çalışılan bu faaliyetlerin ümitvar olmamıza yetip yetmeyeceğini ise zaman gösterecek.

Hepimizde eylemsiz bir ümit oyuncağıyla aldatılmışlık hissi doğuran ise siyasetin gölgesinde kalmış ve siyaset, tercihini belirtmeden düşüncesini ifade edemeyen kitlelerin varlığıdır. Muhafazakâr bir iktidar döneminde toplumu derinden etkileyen olaylar karşısında siyasi aktörler açıklama yapınca kadar fikrini beyan edemeyen edilgen bir toplumun inşa edilmiş olması ümitvar olmamamız için yeterli!

Türkiye'de sivil bir toplumun inşası ancak eyleme dönüşmüş bir gayret gözlemlendikten ve toplumsal bir talep oluşuktan sonra mümkün olabilir.

Yararlanılan kaynaklar:

1. Av. Muharrem Balcı, SİVİLLEŞME/
<https://www.muharrembalci.com/yayinlar/tebligler/1.pdf>
2. Av. Muharrem Balcı, Türkiye'de STK'ların Zaafları ve Öneriler/
<https://www.muharrembalci.com/yayinlar/tebligler/164.pdf>